

El procés d'oficialització de la toponímia asturiana (1974-2010)

Inaciu Galán y González

DOI: 10.2436/15.8040.01.248

Resum

El treball comença amb un repàs al naixement del moviment de reivindicació lingüística dels anys setanta, quan es comença a tenir en compte la necessitat de recuperar i conservar els topònims asturians tradicionals i populars, falsificats per les administracions en pro de la castellanització d'Astúries o parcialment oblidats per la falta d'ús oficial.

El treball continua el seu recorregut amb l'arribada de la democràcia, que suposa un canvi en les institucions asturianes, que encara que tímid, aconsegueix començar a plantejar la necessitat de recuperar els topònims autèntics. És en aquest moments quan es comencen a crear els primers processos de recuperació. Es fa èmfasi en les publicacions més importants que apareixen sobre la qüestió i que a poc a poc van donant llum a un camp poc estudiat, ja que poca atenció s'havia posat fins ara sobre els quals eren realment autèntics topònims del país.

El treball es tanca amb l'anàlisi de la feina feta des de 2004, pel qual s'han oficialitzat els topònims de més de la meitat dels municipis asturians, mentre molts inicien el camí. Explicarem els passos d'aquest procés, els problemes que han sorgit i el grau de compliment que existeix sobre l'ús de la toponímia ara oficial.

1. Introducció i precedents

En el territori d'Astúries es parlen tres llengües, dues pròpies del territori, asturià a la major part del territori i eonaviego o galleg-asturià a la franja més occidental entre els rius Navia i Eo, i una tercera, el castellà, fruit de la implantació forçosa de les institucions al llarg de segles. Si bé el domini lingüístic asturià o asturleonès és més ampli, ens centrarem en el tractament donat a la toponímia en els territoris administrativament asturians en l'actualitat.

El territori actual de la comunitat autònoma d'Astúries es divideix en 78 *conceyos*, una figura administrativa històrica equivalent als municipis, encara que en general amb una mida més gran i un sentiment identitari local més arrelat. Al seu torn els *conceyos* es divideixen en *parroquies* o *collaciones*, que no tenen origen eclesiàstic sinó civil i que poden accedir també a esdevenir una figura administrativa si així ho sol·liciten davant de les institucions autonòmiques.

Els topònims tradicionals asturians són els expressats sota les formes pròpies de l'asturià (o, si escau, galleg-asturià). No obstant això, la toponímia asturiana ha sofert al llarg de la història un procés de falsificació i castellanització que porta a una progressiva desaparició dels topònims originals en la documentació oficial i en general, en la vida pública. Els noms dels *conceyos* van ser alterats i fins i tot canviats de forma arbitrària. En altres casos es van fossilitzar formes medievals escrites dels topònims. Les localitats més petites i la toponímia menor també van patir aquest procés de substitució toponímica, però s'observa que la pèrdua de patrimoni onomàstic va ser menor segons anaven sent més petits els territoris que nomenaven aquests topònims i més rural la zona on es trobaven.

Així, els topònims de les grans ciutats i viles asturianes van perdre en major mesura l'ús d'aquests topònims, units a la gradual pèrdua del patrimoni lingüístic dels asturians, i ens referim sempre a les formes escrites, doncs de manera oral han seguit molt vius la majoria dels topònims. El procés va ser tan dur que va arribar a afectar fins i tot al nom del propi país, eliminant el topònim *Asturies* per convertir tot el territori en **Oviedo*, forma arcaica asturiana

la qüestió toponímica asturiana des del punt de vista de la restitució dels noms tradicionals dels llocs del país.

El 1974, encara sota la dictadura franquista, es funda *Conceyu Bable*, primera associació que reivindica d'una forma continuada la recuperació de la toponímia tradicional asturiana, començant amb la tasca de recerca i la reclamació de la seva restitució com a formes oficials. A l'entrevista fundacional d'aquesta organització, publicada a la revista *Asturias Semanal* el 20 de juliol de 1974, Xosé Lluis García Arias comenta que s'estan fent els primers passos perquè els organismes competents corregeixin els topònims asturians que havien estat desvirtuats. No obstant això ens aclareix ara:

*Falóse con xente qu'ocupaba dalgún cargu y diciente de pallabra que sí, pero nun facíen nada*¹

Davant d'aquesta falta d'acció, *Conceyu Bable* continua reivindicant la toponímia asturiana. La seva activitat es fa visible a través de la revista *Asturias Semanal*, i serà en ella on es publiquin els primers nomenclàtors de topònims recuperant les formes autòctones (San Martín, 2005).

És llavors també, durant l'estiu de 1975, quan es comencen a veure a Astúries senyals corregides per les carreteres i carrers, un fenomen que segueix apareixent ara, gairebé quaranta anys més tard.

Amb l'aprovació de l'Estatut d'Autonomia de 1981 Astúries perd el tren de l'oficialitat per a la seva llengua i això va suposar que la recuperació de la toponímia es quedés estancada, tot i que la redacció d'un article, el quart, que defineix la defensa i promoció de l'asturià, permetrà que es donin alguns passos en el camí de la normalització dels topònims.

El 1980 l'òrgan preautonòmic asturià, el *Conseyu Rexonal d'Asturies*, crearà, després de molts anys de reivindicació i retards, l'*Academia de la Llingua Asturiana*, que tindrà entre els seus objectius principals, heretats de l'organització *Conceyu Bable*, el restituir la toponímia tradicional asturiana. Així, en el primer número del butlletí oficial de la institució, *Lletres Asturianes*, el maig de 1981, afirmen que:

...proponémonos poner al dereches tola toponimia oficial asturiana pa que'l Conseyu Rexonal, muérganu cimero políticu, pueda asitála

No canviarà molt la posició dels poders públics pel que fa a la toponímia amb el pas de la dictadura a la democràcia i no serà fins al 1984, amb l'arribada al *Gobiernu d'Asturies* de Pedro de Silva, qualificat per molts com el president més sensible a la qüestió lingüística asturiana, quan es comencen a posar en marxa processos d'investigació i cerca d'acords sobre els topònims des del *Gobiernu d'Asturies*, amb la creació el gener d'aquest mateix any de la *Xunta de Toponimia* que presidida pel llavors *Conseyeru* d'Educació, Cultura i Esports, Manuel Fernández de la Cera i amb la participació de la *Universidá d'Uviéu*, y l'*Academia de la Llingua Asturiana*, amb Xosé Lluis García Arias, llavors president de la institució, com a vicepresident de la *Xunta*.

Aquella primera *Xunta* va preparar i publicar un nomenclàtor amb els topònims tradicionals dels 78 conceyos asturians i les gairebé mil parròquies en què el propi *Conseyeru* Fernández de la Cera explicava (Comisión, 1985, VII):

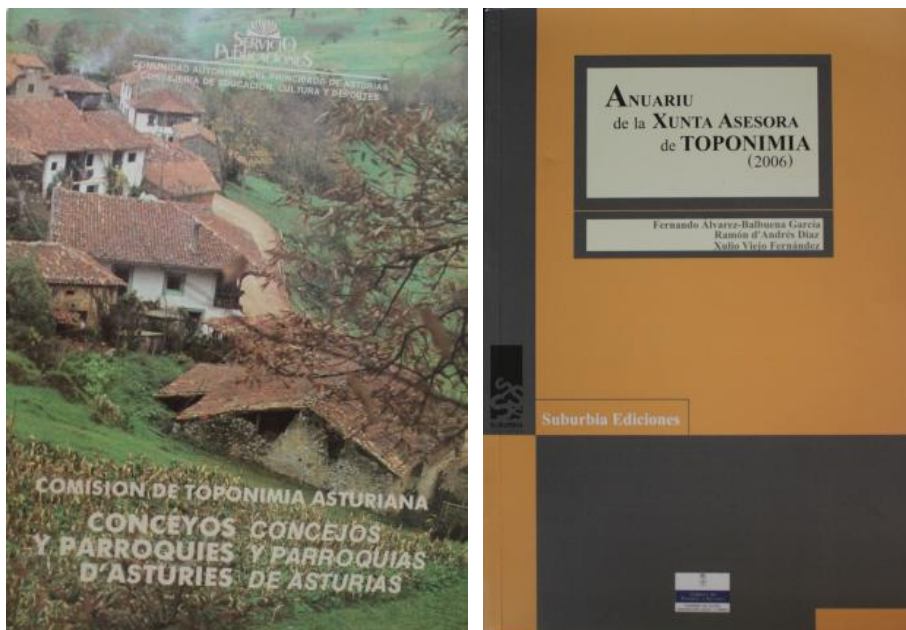
¹ Entrevista a Xosé Lluis García Arias, a Cangas del Narcea, Asturies (11/08/2011)

Esti trabayu de la Xunta de Toponimia ye un entamu pervaloratible, empobináu al llogru de que los nomes oficiales seyan los mesmos que'l pueblu fexo de so, nos estremaos llugares d'Asturies

No obstant això, aquell procés previ de recerca no va acabar per generar un procés d'oficialització de la toponímia. Es va arribar a editar un mapa, per part d'un organisme autònom relacionat amb el *Gobiernu d'Asturies*, el SADEI, i es van col·locar algunes senyalitzacions, generalitzant l'aberració de posar els topònims tradicionals dels pobles junt als castellanitzats o erronis, tot això entre 1985 i 1986. Van ser també molts els *conceyos* que van col·locar cartells bilingües a les carreteres d'entrada als seus territoris.

En aquest moment és quan es comença a generalitzar la fórmula de la toponímia bilingüe, que l'*Academia de la Llingua Asturiana* havia presentat com a possible per a alguns pocs casos, com les principals ciutats d'Astúries: *Xixón / Gijón* i *Uviéu / Oviedo*, i només com a part d'un procés de restitució gradual que hauria d'acabar amb l'oficialitat d'únicament el terme asturià i genuí. Això ha suposat la justificació d'uns termes que en la major part dels casos no tenen cap tipus de base científica i una herència en forma de més problemes a l'hora d'oficialitzar topònims, en contraposar dues formes com a oficials al mateix temps.

Més tard, entre 1985 i 1998 la *Xunta de Toponimia* va seguir el seu treball sense que aquest tingués repercussió en els usos públics i oficials, i mentre els successius governs feien fins a set canvis en la composició, sense que es puguin destacar grans novetats i, sobretot, sense que s'oficialitzés ni un sol topònim tradicional.

3. A partir de l'aprovació de la Llei d'Usu del Asturianu

Després de gairebé quinze anys sense novetats important, amb l'aprovació el 1998 de la Llei d'Ús de l'Asturià, canvia de forma significativa el marc legal que regula la toponímia a Astúries, ja que per primera vegada, es recull com a denominació oficial "la forma tradicional del topònim". Recollim l'articulat per la importància que suposa per a la toponímia asturiana aquest canvi legislatiu:

En el CAPÍTULO V, titulat "De la toponímia"

Article 15.- Topònims.

- 1. Els topònims de la Comunitat Autònoma del Principat d'Astúries tindran la denominació oficial en la seva forma tradicional. Quan un topònim tingui ús generalitzat en la seva forma tradicional i en castellà, la denominació podrà ser bilingüe.*
- 2. D'acord amb els procediments que es determinin, correspon al Consell de Govern, previ dictamen de la Xunta de Toponímia del Principat d'Astúries, i sense perjudici de les competències municipals i estatals, determinar els topònims de la Comunitat Autònoma.*

Aquest canvi, generat per una conjuntura política (la necessitat del Govern de Sergio Marqués, del PP, en minoria, del vot del diputat nacionalista del Partíu Asturianista, Xuan Xosé Sánchez Vicente), permet que es doni un salt qualitatiu en la situació legal dels topònims asturians. Amb aquesta Llei, les formes tradicionals són, de facto, les formes oficials, tot i que encara es trigaria a veure ni que fos un sol topònim oficialitzat en la seva forma genuïna.

És més, amb el canvi de govern i l'arribada del socialista Vicente Álvarez Areces a la presidència d'Astúries l'any 2000, s'arriben fins i tot a retirar cartells que ja apareixien amb la seva forma correcta, encara que aquesta no estigués oficialitzada sobre el paper. La posició contrària a l'asturià d'aquest president porta a eliminar el *Serviciu de Política Llingüística del Gobiernu d'Asturies*, en marxa des de 1984, amb diferents rangs administratius.

També l'any 2000, l'*Academia de la Llingua Asturiana* publica *Nomes de conceyos, parroquies, pueblos y Llugares del Principáu d'Asturies*, el nomenclàtor més complets dels publicats fins ara, i que ha servit de base per als treballs d'oficialització que començarien més tard. A aquest llibre han de sumar-s'hi més de cent trenta de la col·lecció *Toponímia*, d'aquesta mateixa institució, que parròquia per parròquia vénen publicant amb toponímia major i menor de cadascuna d'elles, des de principis dels anys noranta. Junts formaran en el futur el *Corpus Toponimicum Asturiarum*, una obra general per a tot el domini lingüístic asturleonés.

Pressionat per les contínues campanyes per a la recuperació de la toponímia, el 2002 el *Gobiernu d'Asturies*, presidit per Álvarez Areces aprova el Decret 38/2002 el 4 d'abril, en el qual es posaven les bases, novament, per al funcionament de la *Xunta Asesora de Toponímia*. Uns mesos després, en el Decret 98/2002, s'estableix el procés per dur a terme l'oficialització dels topònims, generant per primera vegada un procés legal per dur a terme el recorregut d'oficialització.

El procés comença amb la petició de cada Conceyu de la revisió de la toponímia del seu territori, que és estudiada per la *Xunta de Toponímia*, enviant experts a la zona per a l'estudi de camp. El document es retorna a l'entitat municipal per a la seva aprovació en ple i portada al consell de govern del *Gobiernu d'Asturies*, on s'aprova com un Decret en el Butlletí Oficial del Principat d'Astúries (BOPA), entrant a continuació en vigor.

De nou la conjuntura política, en aquest cas la signatura d'un pacte entre FSA-PSOE i Izquierda Xunida-Bloque por Asturias, per governar el país, permet que es posi en marxa en una altra ocasió la *Xunta Asesora de Toponímia*, quedant constituïda el 28 d'abril de 2004 i posant-se a funcionar des de maig d'aquell mateix any, amb certa continuïtat, per, segons la pròpia *Consejería de Cultura*, de la qual depèn: «*protagoniza(r), xunto colos Ayuntamientos,*

un llabor históricu al cumplir l'oxetivu de convertir n'oficiales los topónimos de los Conceyos d'Asturies».

En els últims anys s'ha portat un procés gradual d'oficialització, com es pot observar en l'estadística, llevat l'any 2006, on es van produir protestes de col·lectius asturianistes per la manca d'avenços en el procés, la resta dels anys han portat un ritme més o menys estable. Les dades de 2011 es deuen principalment al canvi de titularitat del *Gobiernu d'Asturies* al mes de maig, amb canvi de partit en el poder, amb els consegüents canvis administratius.

Hem d'aclarir que en aquesta primera fase, la *Xunta de Toponimia* s'ha dedicat només a l'estudi i oficialització de les entitats amb població, dels topònims majors, deixant per a un altre moment topònims d'accidents geogràfics i altres espais.

Després de l'oficialització de la toponímia s'han fet campanyes de difusió en l'àmbit de cada *conceyu* a través de fullets i el 2009, a través d'una campanya audiovisual que es va poder veure a la televisió autonòmica i en els cinemes asturians. També, en el cas del *Conceyu de Xixón* es va realitzar una campanya específica amb anuncis i repartiment de llibrets amb el llistat complet de topònims. No obstant això, la pròpia administració no fa servir en moltes ocasions els propis topònims que ha aprovat.

Evolució del procés

4. Problemes, conflictes, repressió

Des dels començaments de la reivindicació toponímica han estat continus els problemes i conflictes entre l'administració i els ciutadans que reclamen la restitució de la toponímia asturiana genuïna.

En nombroses ocasions s'ha denunciat davant el mateix *Gobiernu d'Asturies* l'incompliment en els usos oficials de la toponímia ja vigent, un cop iniciat el procés d'oficialització.

Els exemples són abundants. A finals de 1984, l'alcalde de la capital asturiana, *Uviéu*, el socialista Antonio Masip, declara que l'Ajuntament tornarà totes les cartes que arribin amb el topònim *Uviéu*, en lloc del falsificat **Oviedo*. La *Xunta de Toponimia* li envia llavors un informe en què explica la validesa del topònim. A dia d'avui *Uviéu* segueix amb el seu procés d'oficialització de la toponímia aturat.

Però en el passat també es van dur a terme accions com la denúncia feta per l'organització *Xunta pola Defensa de la Llingua Asturiana* al 2002, sobre tres-cents rètols d'una carretera autonòmica, retolats amb la forma castellanitzada.

L'administració ha multat en nombroses ocasions a militants lingüistes per corregir cartells i posar el topònim correcte i legítim en lloc del falsificat, des del començament de les campanyes de correcció a l'estiu de 1975. Són milers els cartells que apareixen per tot el territori del país corregits amb esprai o altres mètodes.

S'ha negat el dret a ciutadans que en els seus DNI's portin la toponímia oficial del seu Conceyu i els casos es comptabilitzen per centenars en l'administració pública. També l'administració central ha posat problemes en el procés, retardant l'actualització del nomenclàtor de l'Institut Nacional d'Estadística, que suposa el canvi efectiu d'un topònim, al·legant problemes tècnics.

Un dels casos més greus va passar a finals dels anys vuitanta quan un cap d'estació d'una línia asturiana de FEVE va ser sancionat per imprimir els bitllets amb la toponímia tradicional ben posada. El cas va provocar un important moviment de repulsa social, però la companyia va seguir sense usar la toponímia tradicional.

Les denúncies per l'incompliment en l'ús de la toponímia oficial s'han multiplicat en els últims anys: denúncies sobre La Volta a Astúries i a Espanya, la televisió autonòmica i estatal, institucions locals i estatals, mitjans de comunicació, etc.

Alguns mitjans de comunicació, com el diari *La Nueva España*, el de més lectors a Astúries, han alimentat falses polèmiques sobre topònims oficialitzats, provocant conflictes amb els veïns en determinats llocs. No obstant això aquests diaris reben subvencions per usar l'asturià en algunes de les seves pàgines, sense que el *Gobiernu d'Asturies* exigeixi respecte cap a la toponímia oficialitzada. També entre els mateixos filòlegs favorables a la normalització s'han produït alguns enfrontaments per les versions escollides d'alguns topònims.

L'*International Committee for the Safeguarding of Linguistic Rights in Asturies* va visitar el país el 2002 i va redactar un informe de recomanacions sobre la situació dels drets lingüístics a Astúries, en el qual es va incloure una petició específica sobre l'oficialització de la toponímia tradicional (Morán, 2004, 31).

5. Conclusions

El procés d'oficialització segueix en marxa, però el ritme és lent, sobretot tenint en compte que només s'han oficialitzat els topònims majors i encara queda un ampli treball amb la resta de topònims, que superen amb molt el nombre dels oficialitzats en 49 dels 78 *conceyos* on els treballs de restitució han acabat amb èxit després de l'aprovació per part del *Gobiernu d'Asturies* i la publicació al BOPA del Decret corresponent.

Segueix pendent, a més a més, el problema per a l'oficialització dels topònims dels 78 *conceyos* asturians, ja que si la normativa actual permet canviar el nom de localitats, no passa el mateix, per la manca d'oficialitat de la llengua asturiana i de la voluntat política de l'administració asturiana, amb el canvi del nom del *conceyu* en si, el municipi, que a Astúries no coincideix en moltes ocasions amb el nom de la capital municipal.

La toponímia major es troba "fora de perill", si més no sobre el paper, però centenars de milers de topònims menors corren el perill de perdre's i d'altres han desaparegut ja per la falta d'un pla i un finançament adequat per al inventari de tot el patrimoni toponímic del país asturià.

Els successius governs asturians no han tingut mai una voluntat real de solucionar la recuperació toponímica, i s'han pres aquestes polítiques com a part d'una cessió a determinats sectors de la societat, i no com el que és, una rectificació de justícia i la posada en valor del patrimoni lingüístic i històric del país.

El procés de recuperació i normalització de la toponímia asturiana s'ha plantejat com si aquesta part de la realitat lingüística fos una cosa completament independent a la resta del idioma. No es pot pretendre que en una societat on no és normal una llengua, aquesta sigui normal només en la qüestió toponímica. La normalització de la toponímia ha de formar part d'un procés de normalització absolut, en què sigui un element més, no discordant amb la resta de la realitat lingüística.

Sembla obvi, amb la perspectiva dels anys, que el *Gobiernu d'Asturies* ha fet servir la toponímia com un element de distracció, eternitzant un procés que es podria haver solucionat en uns pocs anys, evitant així una major atenció sobre altres qüestions de la normalització lingüística. No neguem per això la bona voluntat dels responsables directes d'aquests avenços que suposen oficialitzar topònims, principalment des de la *Dirección Xeneral de Política Llingüística* i la pròpia *Xunta Asesora de Toponimia*, que han aconseguit que avui, gran part de la toponímia major tradicional sigui oficial.

Amb el nou govern asturià, en mans de Foro Asturias, s'obre una nova etapa en què encara no s'ha vist més que bones paraules. El pas del temps dirà si es completa el procés d'oficialització i si hi ha una veritable voluntat d'usar amb normalitat el nou nomenclàtor.

6. Bibliografía

6.1. Llibres

- Academia de la Llingua Asturiana. 2000. *Nomes de conceyos, parroquies, pueblos y llugares del Principáu d'Asturies* [Noms de municipis, parròquies, pobles i llocs] Uviéu
- Álvarez-Balbuena García, F.; d'Andrés Díaz, R.; Viejo Fernández, X. 2006. *Anuariu de la Xunta Asesora de Toponimia (2004-2005)* [Comissió Assessora de Toponímia] Uviéu/Xixón: Gobiernu del Principáu d'Asturies / Editora del Norte.
- Álvarez-Balbuena García, F.; d'Andrés Díaz, R.; Viejo Fernández, X. 2007. *Anuariu de la Xunta Asesora de Toponimia (2006)* [Comissió Assessora de Toponímia] Uviéu: Gobiernu del Principáu d'Asturies / Suburbia Ediciones.
- Comisión de Toponimia Asturiana. 1985. *Conceyos y parroquies d'Asturies/Concejos y parroquias de Asturias*. Uviéu: Gobiernu d'Asturies.
- Diversos Autors. 2002. *Informe sobre la llingua asturiana* [Informe sobre la llengua asturiana] Uviéu: Academia de la Llingua Asturiana.
- Morán, Próspero (coord.) 2004. *Informe del International Committee for the Safeguarding of Linguistic Rights in Asturias*. Liège: ICSLRA.
- San Martín, Pablo; Viejo, X. 2005. *Conceyu Bable n'Asturias Semanal (1974-1977)*. Uviéu: Trabe.

6.2. Legislació

- Estatutu d'Autonomía del Principáu d'Asturies
- Carta Europea de les Llingües Rexonales y Minoritaries
- Llei 1/98 de 23 de marzu (BOPA del 28 de marzu de 1998), d'Usu y Promoción del Bable/Asturianu
- Decretu 38/2002, de 4 d'abril (BOPA del 19 d'abril del 2002), pol que se regula la Xunta Asesora de Toponimia del Principáu d'Asturies
- Decretu 98/2002, de 18 de xunetu (BOPA del 23 d'agostu del 2002), pol que s'establez el procedimientu de recuperación y fixación de la toponimia asturiana

Inaciu Galán y González
Iniciativa pol Asturianu
Asturies
inaciugalan@gmail.com
www.inaciugalan.com